

Új dokumentumok a magyar holokausztról a Vatikáni Államtitkárság Történeti Levéltárából

30

2023 őszén a Klebelsberg Kunó Ösztöndíjtanácstól kapott két hónapos ösztöndíjjal módomban volt a címben jelzett levéltárban kutatni.¹ Ferenc pápa 2020. március 1-jével megnyitotta a vatikáni levéltárakat, ettől kezdve lehet a XII. Piusz pápasága (1939–1958) idején keletkezett dokumentumokat is tanulmányozni. A rendelkezésemre álló viszonylag rövid idő alatt nem volt módomban a névváltoztatáson is átesett másik nagy vatikáni levéltárban, az Archivio Apostolico Vaticano (előző nevén: Archivio Segreto Vaticano) fondjaiban is kutatni. Komoly meglepetésemre az Államtitkárság Történeti Levéltárában sem iktatókönyv, sem mutatókönyv nincs, a több százezernyi, meglehetősen nagy sietséggel és kevés szakértelemmel szkennelt dokumentumokat csak a viszonylag kicsi, levegőtlen, ablaktalan kutatóteremben lehet a levéltár számítógépein és kizárólag reggel 9-től délután 1-ig (hétfőtől péntekig) tanulmányozni. A dokumentumokról meg sem próbáltam másolatokat kérni, olyan horribilis volt az áruk. Kizárólag olyan dokumentumokat gépeltem le betűről betűre, amelyeket nem közöltek az *Actes et documents du Saint Sièges...*² Vol. I–XI. egyik kötetében sem, és ennek a dokumentumsorozatnak a szövegközlési elveit és gyakorlatát híven követő Somorjai Ádám sem publikált.³

Úgy vélem, a dokumentumok önmagukért beszélnek. Szapáry grófnő szemtanúja volt az 1941-es kőrösmezei deportálások borzalmainak, éppen úgy, mint Angelo Rotta budapesti pápai nuncius az 1944. őszi halálmeneteknek. Az, hogy a pápa és közvetlen tanácsadói sokszor nagyon gyenge és meglehetősen antiszemita érvekkel próbálták talán maguknak is megmagyarázni, miért nem lépnek föl az üldözöttek érdekében, jól látható az 1944. nyári dokumentumokból is.

Az alábbiakban olvasható dokumentumok lelőhelye:

Archivio Storico della Segreteria di Stato-Fondo Congregazione degli Affari Ecclesiastici Periodo V. Pontificato di Pio XII (1939–1958) Parte Prima (1939–1948) Ungheria – Pos. N. 100. Razzismo (továbbiakban: AA.EE.SS. P. V. Pos. 100.)

¹ Ezúton is köszönöm dr. Tóth Krisztinának, a vatikáni magyar nagykövetség levéltári szekciójának vezetőjének értékes szakmai segítségét.

² Blet, Pierre-Graham, Robert A.-Martini, Angelo-Schneider, Burkhardt (eds.): *Actes et documents du Saint Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale* (Città del Vaticano, Volumes I–XI, 1965–1981). A X. kötetben Schneider, a XI. kötetben már Martini jezsuita szerkesztő neve mellett is kis kereszt látható, tehát nem érték meg e két kötet megjelenését.

³ Somorjai Ádám OSV (szerk.): *Angelo Rotta magyarországi nuncius politikai jelentéseiből* (Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség Kiadása, Budapest, II. k. 2022).

I.

1941. október

*Szapáry Erzsébet grófnő beszámolója a kőrösmezei deportálásokról*⁴

A magyar kormány rendelete alapján a magyar hatóságok 1941. július 15. és augusztus 15. között több mint 17 ezer embert deportáltak Galíciába és Ukrajnába, a szövetséges csapatok által nemrég meghódított területekre. E terület igazgatását ezután a magyar katonai hatóságokra bízták. A deportálások akkor szüntek meg, amikor augusztus 15-e körül a közigazgatást a német katonai hatóságok vették át. A deportáltak izraelita vallásúak, de van közöttük bizonyos számú áttért is.

A fent említett intézkedéseket a kereszténység alapelveivel ellentétes eszmék ihlették, olyan elvek, amelyeket a Szemináriumok és Egyetemek Szent Kongregációja⁵ 1938. április 13-án, S. E. Baudrillart⁶ bíborosnak címzett levelében⁷ elítélte.

A magyar kormány rendeletének célja a lengyel és orosz nemzetiségű zsidók kitelepítése volt. Az intézkedések végrehajtásáért felelős helyi hatóságok sietségének és túlbuzgóságának köszönhetően azonban a deportáltak jóval több mint egyharmada magyar állampolgár volt. Deportáltak időseket, betegeket és rokkantakat, tekintet nélkül egészségi állapotukra vagy orvosaik véleményére. A terhes nőket és a szüleiktől elválasztott kisgyermekeket is deportálták; gyakran lehetetlen volt, hogy egy család tagjait az indulás előtt újra egyesítsék.

A Galíciába és Ukrajnába deportáltaktól érkező hírek ugyanarról az elkeserítő helyzetről szólnak. Számos levélben, ezek közül néhány „Zsidótanáctól”⁸ származik és különböző helyekről érkeztek, gyászos eseményekről számolnak be és segítséget kérnek; mivel ezt a területet már egy kegyetlen háború most végig pusztította, a lakosságot kifosztották, és még azok is, akik esetleg jóindulatot mutatnának az ideérkezetek iránt, ők sem tudnak segíteni, mivel ők is éheznek, nincs ruhájuk, gyógyszerük stb. Az érvényben lévő rendelkezések értelmében lehetetlen bármilyen anyagi segítséget nyújtani Magyarországról.

⁴ Az 1941-es kőrösmezei deportálásokról és a kamenyec-podolszkiji tömeggyilkosságról szóló szakirodalom viszonylag bőséges. Lásd: Braham, Randolph L.: *A népiirtás politikája. A holokauszt Magyarországon* I. k. 232–240. (Budapest, Park K., 2015. Ford.: Zala Tamás, Berényi Gábor, Sz. Kiss Csaba, Garai Attila, Seres Iván, Hernádi Miklós) A témáról elsőként Magyarországon értékes forrásokat publikált Majsai Tamás: *Iratok a kőrösmezei zsidódeportálás történetéhez 1941* (in: *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, IV–V., 1984–1985, Budapest, 1986, 195–237.) – továbbiakban: Majsai, 1986.

⁵ Eredeti nevén: Szemináriumok és Tanulmányi Intézetek Kongregációja, V. Szixtusz pápa 1588-ban alapította. XV. Benedek pápa 1915-ben Szemináriumok és Egyetemi Tanulmányok Kongregációja néven szervezte át, ez alá tartoznak a katolikus oktatási intézmények világszerte.

⁶ Baudrillart, Alfred (1859–1942), francia katolikus pap, 1935-től bíboros, 1907-től haláláig a párizsi Katolikus Intézet rektora.

⁷ A levélről, annak előzményeiről és következményeiről lásd: Yves M.-J. Congar: *The Catholic Church and the Race Question* (UNESCO, Paris, 1953), különösen a „The Church and Nazi Racism and modern anti-semitism” c. fejezetet (50–55.).

⁸ Eredetiben idézőjelben: „Judenrat”.

Egyre újabb borzalmas hírek érkeznek. Számptalan kegyetlenséget követnek el a deportált, vagy a helybéli zsidókkal szemben: kíméletlenül mészárolják le őket, vagy ezrével lövik agyon őket, másokat felgyújtott házakba zárva őket elevenen égetnek el. Más levelekben arról számolnak be, hogy egyetlen napon több mint száz holttestet fogtak ki a Dnyeszterből, köztük mindenféle életkorú ember volt; mások a deportált nők és fiatal lányok szörnyű sorsáról számolnak be stb.

Amikor a deportáltaknak el kellett hagyniuk Magyarországot, csak néhány kiló holmit és személyenként 30 pengőt vihettek magukkal. Említeni sem kell, hogy ma már nincs sem pénzük, sem holmijuk. Megbízhatónak tűnő információk szerint többségüknek már nincs se ruhájuk, se kabátjuk, se cipőjük. Tény, hogy az a néhány közülük, akinek sikerült Magyarországra visszajutni, szinte ruhátlan, kiéhezett és teljesen kimerült.

A friss információk szerint a német hatóságok megvizsgálják a deportáltak személyi okmányait, és ha ezek az iratok azt bizonyítják, hogy az illetők magyar állampolgárok, visszairányítják őket Magyarország felé, ellátva őket egy „kilépési engedéllyel”.⁹ A fent említett „kilépési engedéllyel” rendelkező személyek jelenleg nagy számban Galíciában, a magyar határ közelében gyűltek össze. A németek nem engedik őket beljebb; a magyarok nem engedik őket belépni. Így ez a tömeg a hidegtől és az éhségtől szenved, pusztul egy úgynevezett „semleges” zónában a két ország között. Nemrég történt, hogy egy haldoklót hoztak hordágyon; amint megérkezett a magyar határra, az illetékes hatóságok megparancsolták, hogy azonnal vigyék vissza, és azokat, akik megpróbáltak a haldokló segítségére sietni, internálták.¹⁰

32

E semleges, „senkiföldjén”¹¹ eddig már sokan meghaltak. Az erdőben mindenfelé holttestek hevernek – senki sem temeti el őket. Pár napja egy nő átjutott a magyar határon. Két kisgyereke útközben meghalt. Saját kezével kapart egy gödröt, hogy el tudja temetni őket.

Mindezek az emberek halálra ítélték, ha nem segítenek rajtuk azonnal.

Eddig lehetetlen volt közvetlen kapcsolatba lépni a deportáltakkal. Senki sem kapott engedélyt, hogy a helyszínen tájékozódjon és hogy anyagi és erkölcsi segítséget nyújtson a szerencsétleneknek.

A legutóbbi határváltozások és főleg az antiszemita rendeletek következtében Magyarországon élő zsidók jelentős számát megfosztották állampolgárságától. Számukat 50-60 ezerre lehet becsülni. Ezek a szerencsétlenek, akiknek a családjai már az esetek többségében generációk óta Magyarországon élnek, és akik magukat hagyományosan és érzelmileg is magyarnak tekintik, most hontalanokká váltak, és ki vannak téve annak, hogy semmiféle nemzeti vagy nemzetközi törvény sem védi meg őket.

⁹ Eredetiben németül, idézőjelben: Passerschein.

¹⁰ Majsai, 1986. dokumentumai között is szerepel ennek a szerencsétlen embernek az esete 29. sz. dok., 1941. októberi dátummal: „Előfordult Alsószinevér községben, hogy a németek hordágyon küldtek át egy Sáfár nevű halálosan beteg embert. Ez valahogyan értesítette rokonait, hogy jöjjenek érte. Sáfárt erre visszatették a határon. Utóbb pedig más átjövőkötől megtudták, hogy a szerencsétlen meg is halt. Rokonait, két férfit, akik mentőautón jöttek Sáfárért, letartóztatták és internálták.”

¹¹ Eredetiben angolul, idézőjelben: „No Man’s Land”.

Abszolút szükséges lenne, hogy ennek a problémának a kezelése megváltozzon, de amíg ez bekövetkezik, addig is elengedhetetlen humanitárius segítséget nyújtani, hogy megkönnyítsük ezeknek az embereknek a fájdalmas sorsát. Talán lehetséges lenne a Nemzetközi Vöröskereszt és a Magyar Vöröskereszt közötti együttműködést megszervezni. Talán nem lenne lehetetlen elérni, hogy a magyar püspöki kar nevében a hercegprímás a magyar kormányhoz forduljon, hogy elérje: azokat a deportáltakat, akiket a német katonai hatóságok visszaküldenek Magyarország felé beengedjék, és azokat a magyar állampolgárokat, akik még Galíciában és Ukrajnában vannak, felkutassák és hazatelepítsék. Ahogy a magyar Püspöki Kar 1939 őszi bizottságot szervezett a konvertiták érdekeinek védelmére gróf Zichy J. [Gyula] kalocsai érsek elnökelete alatt,¹² ezt a szervezetet fel kell hatalmazni, hogy megismerje a helyzetet és pontosan tudja tájékoztatni úgy Magyarországi hercegprímását, mint a Szentszékét.

Ami a belső helyzetet illeti: a zsidókat, köztük nagy számban konvertitákat, nap mint nap internálnak, minden javuktól megfosztják őket, úgy, hogy számosan közülük a legnagyobb nyomorban élnek. Az [hatóságok által] eltúrt antiszemita propaganda súlyosbítja a helyzetet, ami robbanáshoz vezethet.¹³

AA.EE.SS. P. V. Pos. 100. ff. 340-342. [8217/41]

Géppel írott, aláírás nélküli, francia nyelvű jelentés. Valószínűleg csak magyar betűket tartalmazó írógéppel írták, mivel egyes, viszonylag ritkább francia betűket: à, â, ç, è, ê, î, û, ù – utólag, kézzel, tintával javították, átírták. Serédi Jusztinián hercegprímás 1941. november 24-én Luigi Maglione vatikáni államtitkárhoz írott olasz nyelvű levelét az Actes Vol. 8. Doc. N. 208. közli, és nyomában Somorjai is (II. k. Dok. N. 62.), anélkül, hogy utalna az itt olvasható jelentésre.

33

II.

1944. május 17.

Angelo Rotta budapesti nuncius Sztójay Döme miniszterelnökhöz intézett jegyzéke a szlovákiai zsidók egyes kategóriáinak mentesítéséről

N. 1080/44

Excellenciája,

Mint az előző, e hónap május 15-i, 1059/44. sz. jegyzékemben már említettem a szlovákiai zsidók helyzetéről, és hogy megkönnyítsem Excellenci-

¹² Szapáry grófnő itt az 1939-ben megalakult Magyar Szent Kereszt Egyesületre célzott.

¹³ 1941. október 25-én az Államtitkárság zsidó ügyekben igen aktív munkatársa, Mgr. Angelo Dell'Acqua Szapáry jelentéséhez fűzött feljegyzésében kifejtette, hogy az Államtitkárságnak írni kellene Serédinek, és a levélhez csatolni kellene Szapáry jelentésének másolatát anélkül, hogy megjelölnék, kitől származik. 1941. november 2-án-én Maglione írt Serédinek. Egyrészt megelégedését fejezte ki, hogy a katolikus püspöki kar nyilvánosan fellépett a fajvédelmi törvény (1941. XV. tc.) ellen, másrészt csatolta leveléhez a fentebb olvasható jelentést. Felkérték, hogy ellenőrizze a jelentésben szereplő adatokat, és ha ezek igazak, próbáljon az „infelici espulsi” (szerencsétlen kitoloncoltak) sorsán enyhíteni, segítségükre lenni. *Actes...*, Vol. 8. Doc. N. 226.

ája dolgát, mellékelek Önnek néhány kivonatot a szóban forgó kérdésben ebben az országban érvényben lévő törvényről. Ezekből kitűnik:

1) hogy az 1941. szeptember 10. előtt megkeresztelt zsidóknak nem kell sárga csillagot viselni;

2) hogy az 1939. március 14. előtt megkeresztelt zsidókat nem deportálják;

3) hogy még a zsidók egyéb kategóriáit is mentesítik;

4) A törvény széleskörű felhatalmazást ad a köztársaság elnökének, hogy további kivételeket tegyen;

Remélem, hogy Magyarország vezetői jóval tovább mennek, mint a szlovákok ezen személyek jogainak tiszteletben tartásában, és hogy még az állam érdekeinek jogos védelmében is bizonyosságot tesznek igazságérzetükről és nagylelkűségükről, Szent István királyságának hagyományos erényeiről.

Miniszterelnök Úr, fogadja legmélyebb tiszteletemet,

(S) + Angelo Rotta

apostoli nuncius

Francia nyelvű, géppel írott jegyzék Angelo Rotta saját kezű aláírásával.

AA. EE. SS. P. V. Pos. 100. ff. 212–213.

Benoschofsky Ilona–Karsai Elek (szerk.): Vádirat a náciizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez (Budapest, MIOK, 1958) 1. k. 139/a-g. sz. alatt (317–331.) közölte Rotta másik, ugyancsak 1944. május 15-i tiltakozó jegyzékét és a Minisztertanács május 17-i ülése jegyzőkönyvének azt a részét, ahol a nunciushoz szánt válasz tervezetét és a kikeresztelkedettek bizonyos csoportjainak mentesítését tárgyalták meg, de ezt a jegyzéket nem publikálta.

34

III/a.

1944. július 10.

F. G. Osborne¹⁴ vatikáni brit követ jegyzékben továbbítja Luigi Maglione vatikáni államtitkárnak a Zsidó Világkongresszus kérését, a Szentatya tiltakozzon a magyarországi zsidóüldözések ellen

38/7/144

Őeminenciája,

Kormányom utasított, hogy fejezzem ki Őszentségének, a pápának azt a reményét, hogy kedvezően fogja elbírálni a Zsidó Világkongresszus távirati kérelmét, amely a következőket tartalmazza:

„A németek közismert terve, hogy kiirtják az összes európai zsidót. Az elmúlt hetekben 100.000 zsidó férfit, nőt és gyereket deportáltak Magyarországról és tömegesen mészárolták le őket a hírhedt Oswiecim (sic!) halálos gázkamráiban Lengyelországban. Ezt az információt megerősítette a Lengyel Kormány. A németek már hidegvérrel lemészároltak csaknem négy millió zsidót Európában. Arra kérjük Őszentségét, hogy nyilvánosan ítélje el a német barbárság ártatlan emberek elleni legújabb vad megnyilvánulását,

¹⁴ Osborne, Francis D'Arcy Godolphin (1884–1964), angol diplomata, 1936-tól 1947-ig vatikáni követ.

mint a keresztény civilizáció ellen elkövetett bűnt. Arra is kérjük Őszentségét, hogy szólítsa fel a magyar keresztényeket és az összes nemzetet, hogy védjék meg zsidó honfitársaikat az emberiség német ellenségeitől.”

Hálás lennék Eminenciádnak, ha lenne olyan jó, hogy tájékoztatja Őszentségét.

Megragadom ezt az alkalmat, hogy ismételten kifejezzem Eminenciádnak legmélyebb nagyrabecsülésemet.

D. G. Osborne [s. k.]

AA.EE.SS. P. V. Pos. 100. f. 269.

Géppel írott, angol nyelvű jegyzék, a vatikáni brit követség fejléces levélpapírján, D. G. Osborne brit követ saját kezű aláírásával.

III/b.

1944. július 13.

Mgr. Angelo Dell'Acqua választervezete D. G. Osborne-nak

A „Zsidó Világkongresszus” – amint azt őexcellenciája, Nagy-Britannia követe e hó 10-i 38/7/44. sz. jegyzékében közölte – azt kéri a Szentszéktől, hogy nyilvánosan ítélje el a zsidók németek általi legyilkolását.

Szerintem egy ilyen nyilvános elítélés nem tűnik helyénvalónak, mert:

a) a kért nyilvános elítélés szinte azt a látszatot keltené, hogy a Szentatya jobban szereti a zsidókat, az ellenségeit,¹⁵ mint katolikus gyermekeit. Valójában a most kért, vagyis formális és kifejezett elítélés nem történt meg az ártatlan lengyelek és más katolikusok még véresebb üldözésekor.

b) egy ilyen nyilvános elítélés súlyosbíthatja a zsidók amúgy is fájdalmas helyzetét.

c) a konfliktus e mostani feszült állapotában ezt a nyilvános elítélést a Szövetségesek egyesén kihasználhatnák, mint a Szentszék formális és kifejezett csatlakozását a szövetségesek politikájához; ami sértheti a németeket és még ellenségesebbé teheti őket a zsidókkal és főleg a katolikus egyházzal szemben: nem szabad elfelejteni, hogy Európa katolikus országainak jó része még mindig német ellenőrzés alatt áll.

d) minden további lépés előtt meg kell győződni arról, hogy a fent említett információk teljes mértékben megfelelnek a valóságnak.

Ezért, ha az angol követnek írásban kell válaszolni, a legjobb lenne általánosságokra szorítkozni, megemlítve a Szentatya nemrégiben Horty (sic!) kormányzóhoz intézett felhívását. (Csatolható a választervezethez)

Géppel írott, olasz nyelvű feljegyzés, aláírás nélkül, Dell'Acqua szignójával.

AA. EE. SS. P. V. Pos. 100. f. 268.

¹⁵ Eredetiben: „suoi nemici” áll, ezt a két szót utólag ceruzával kihúzták, valószínűleg maga Dell'Acqua, de a levéltár olvasótermében lévő számítógép nagy képernyőjén jól olvasható volt.

IV.

1944. december 8.

Angelo Rotta budapesti nuncius jelentése a Szentszékek a budapesti zsidók deportálásáról és a hegyeshalmi határállomáson uralkodó állapotokról

Budapest

Pro Memoria

az 1944 nov.[emberében] deportált zsidó származású személyekről

Csak Dosztojevszkij tolla lenne képes leírni azokat a borzalmakat, amelyek a hegyeshalmi határállomásig a Budapestről deportáltak túléltek. A Nunciátúra teherautójával¹⁶ deportáltak csoportjai mellett haladtunk el, akik éhesen, halálra fagyva, sántítva, végső erőfeszítéssel vonszolták magukat. Ez a napi 20-30 km-es gyaloglás emberfeletti erőfeszítés az idős embereknek, gyerekeknek, evés nélkül, anélkül, hogy az egész út alatt ágyban pihenhetek volna, és ez meglátszik az arcokon. Üldözött állatok arcai ezek, alig hasonlítanak emberi arcokra. A katonák bottal kényszerítik őket, hogy gyorsabban haladjanak, maguk előtt hajszolva a lemaradókat. Az állomások a következők; Piliscsaba;¹⁷ fedett pihenőhely /leves/; Dorog,¹⁸ szabadban a sporttelepen, se víz, se élelem; 3. Süttő, a marhapiacson, se víz, se élelem; 4.¹⁹ Szőny, fedett, élelem; 5.²⁰ Gönyű,²¹ uszályokon, tele patkányokkal, hideg és nyirkos, zsúfolásig tele, annyira, hogy nem tudnak lefeküdni, élelem nélkül maradnak, a Duna fertőzött vizét kénytelenek inni, W. C. nincs; 6.²² Hédervár és Dunaszerdahely, tanyákon és istállóknban, élelem nélkül; 7.²³ Magyaróvár a műselyemgyárban. Itt marhavagonokban halmozzák fel a betegeket, a haldolókat, padok nélkül, a hidegben. Ott maradnak orvosi ellátás, gyógyszer nélkül. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által küldött gyógyszereket a Nemzetiszocialista Párt tagjai lefoglalták és a hegyeshalmi gyógyszertárban tárolják. Természetesen jó néhányan meghalnak útközben. Egy tanú nyolc holttestet számolt meg a Dorog és Gönyű közötti úton az árok szélén. Hegyeshalmon a községház mögötti tanya istállóiba zsúfolják be a szerencsétlen embereket. Itt meleg ételt kapnak a külföldi követségek jóvoltából, akik 10,500²⁴ P.-t bocsátottak a GH-tiszt rendelkezésére, ő egy jószívű ember, aki igyekszik mindent megtenni, hogy enyhítsen a gyűlölet áldozatainak sorsán. Nem az ő hibája, ha erőfeszítései hiábavalók, és ha névtelen emberek holtteste mellett kell naponta 10-12 alkalommal egy-egy Circum Dederunt²⁵ és egy Pater

36

¹⁶ A balddal jelölt szavakat utólag kék tintával áthúzták, de a kutatóterem nagy számítógépes képernyőjén jól kiolvasható.

¹⁷ Itt eredetileg géppel Puliscsaba-t írtak, ezt utólag, kék tintával javították, valószínűleg ugyanaz, aki a fentebb balddal jelölt szavakat kihúzta.

¹⁸ A város elé elfelejtett sorszámot írni a „Pro memoria” szerzője.

¹⁹ A sorszámot utólag, kék tintával írták e helyre.

²⁰ A sorszámot utólag, kék tintával írták e helyre.

²¹ Eredetileg „Günyo” szerepelt itt, kék tintával javították.

²² A sorszámot utólag, kék tintával írták e helyre.

²³ A sorszámot utólag, kék tintával írták e helyre.

²⁴ Itt eredetileg géppel írva „8,500” szerepelt.

²⁵ Sic! Helyesen: Circumdederunt – „Körülvevének...” – kezdetű halotti ének.

Noster-t²⁶ elmondani. Lehetetlen az elhunytak személyazonosságát megállapítani, mivel általában kirabolják, elveszik minden iratukat, még a követségi védleveleket is. Úgy számolják meg őket, mint a szarvasmarhákat – 10 zsidó, 20 zsidó, 200 zsidó. A hegyeshalmi állomáson illemhely, mosakodási lehetőség nincs. A 10 istálló büdös szagot áraszt, amely még a községben is érezhető, és főleg a betegek istállójában a levegő az izzadság és a kosz miatt fullasztó. A betegek sorsa szörnyű. Bedobálták őket egy istállóba, ahol szorosan egymás mellett fekszenek, sokszor egymáson is, olyan kevés a hely. Egy orvosnak nevezett fiatalember szívesen ápolná őket, de minden hiányzik. Sokan mozgásképtelenek, lázasak, siránkoznak, mások ide-oda támolyognak, akiknek eltorzult arca alig hasonlít emberi arcra. Kiáltások, könyörgések jobbról és balról: „Segíts, ments meg minket! Kereszténynek születtem, miért nem mentenek meg?” Mások tele vannak sajnós jogos szemrehányásokkal: „Hol a Vöröskereszt? Mit érnek a védlevelek? A nyilasok szétépték! Hagynak minket meghalni, mint az állatokat.” A vérhas pusztít. Vannak, akik megőrülnek. Mivel helyhiány miatt nem lehet őket szétválasztani, kiabálásuk akadályozza a többiek alvását. Ez Dante pokla, azzal a különbséggel, hogy nem örök. Ennek véget vet a halál, vagy az elszállítás vagy bizonyos esetekben a felszabadulás. Minden reggel sorba állítják ezeket a szerencsétlen embereket, hogy átszállítsák őket a határon. A 16 éven aluliak és 60 év felettiak pedig visszakérülnek Budapestre. De ez a szelektálás a legönkényesebb és legfelelőtlenebb módon történik. A minap egy 13 éves lány a *tiszthez*²⁷ rohant, a papírjait mutatta, amelyeket véletlenül meg tudott őrizni. Visszaküldte a sorba: „Menj, elég idős vagy, hogy dolgozz!” Másnap kiderült, hogy ennek a szelektálásnak semmi értelme, mert átvitték a határon a fiatalokat, az időseket, mindenkit, kivéve azokat, akiknek volt védőútlevelük. Miért nem szelektáltak már az Óbuda-Újlak-i téglagyárban? Miért kellett ezeket a szerencsétlen embereket végighajszolni Magyarországon, és utána visszahozni Budapestre azokat, akik túléltek ezeket a borzalmakat? Eltekintve a szörnyű sorsuktól, milyen káros benyomást kelthetett ez a szörnyű népvándorlás azoknak a falvaknak a lakóiban, amelyeken a szomorú menet áthaladt! A keresztény érzelműek fellázadtak a rezsim ellen, mások kihasználták a szerencsétlenek szörnyű helyzetét, uzsorás áron kenyeret adtak el nekik, általában némi ruha fejében, amire maguknak a szegényeknek is nagy szükségük volt. Volt, hogy az egyik megállástól a másikig kocsit béreltek 300 P.-ért, volt, hogy még többért.

Még a rokkantokat is további hét kilométerre lévő gyűjtőhelyre szállították, ahol a németek természetesen nem voltak hajlandók átvenni őket, és visszaküldték őket. Volt, akit kétszer vittek ki a gyűjtőhelyre, és újra visszaküldték őket. Az elmúlt napokban azonban a németek módszert váltottak, most mindenkit elvisznek: e hónap 28-án a haldoklókat is vagonokba rakták és Németországba szállították. Ami az emberek állapotát illeti, jellemző, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt teherautójával visszahozott 16 ember közül 3 útközben meghalt. A követségi képviselők által kiszabadított emberek is

²⁶ „Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben” kezdetű ima első két szava.

²⁷ A dőlttel szedett szót utólag, kék tintával írták e helyre.

veszélyben vannak. A Hegyeshalomból e hó 23-án hazatérő 153 fős csoportnak Komáromban el kellett hagyni azt a négy vagon, amelyben szállították őket, mert lázadás szításával vádolták meg, és a várbörtönbe zárták őket. Természetesen teljesen kirabolták őket. A 25-én és 26-án bevagonírozott csoportok a teljes út alatt 4 napig nem kaptak élelmet. A 27-én kiválasztott külföldi védőútlevelel rendelkező személyeket nem engedték szabadon. Bár a szelektálás a legszigorúbb módon történt, az emberek névsorba voltak véve és engedéllyel utaztak, amelyet az adott követség képviselője írt alá, és amelyet a csendőrség és az állomás parancsnoka hagyott jóvá.²⁸

Géppel írott, francia nyelvű jelentés, aláírás nélkül. AA.EE.SS. P. V. Pos. 100. ff. 111-114.

V.

1944. december 23.

A budapesti semleges diplomaták kéri a Szálasi-kormánytól, legalább a kisgyerekeket ne zárják gettóba.

M Á S O L A T
J E G Y Z É K²⁹

Alulírottaknak, a Budapesten akkreditált semleges országok képviselőinek, immáron kétszer volt szerencsénk a Magyar Királyi Kormányhoz fordulni az üldözött és törvényen kívül helyezett zsidók érdekében. Most, hogy a Királyi Kormány úgy hiszi – olyan okokból, amelyeket itt most nem tisztünk vitatni –, hogy gettóba kell zárni a zsidókat, a semleges országok képviselői még egyszer megpróbálnak eljárni annak érdekében, hogy a gyermekeket mentesítsék ettől. Tulajdonképpen érthetetlen lenne ártatlanokat büntetni, vagy olyanok ellen védelmi rendszabályokat életbe léptetni, akik abszolút³⁰ képtelenek ártani. Még abban az esetben is, ha szükségesnek ítélik, hogy olyan intézkedéseket hozzanak, amelyekkel az esetleges zavargásokat megelőzhetik, érthetetlen lenne ilyen félelmeket táplálni gyermekekkel szemben. Azt mondják, hogy a zsidók Magyarország ellenségei; de még háború idején is a jog és a lelkiismeret elítél gyerekekkel szemben elkövetett minden ellenséges cselekedetet. Akkor miért kényszerítik ezeket az ártatlanokat olyan helyen élni, ami leginkább börtönre hasonlít, és ahol ezek a szegény kicsinyek nem látnak mást, mint a nyomort, az öregek és nők szenvedéseit, akiket szintén csak származásukért üldöznek? Minden civilizált nép mindig vigyáz a gyerekekre, és a nagyvilág szomorúan meg lenne lepve, ha Magyarország, amely hagyományosan keresztény és lovagias ország,

²⁸ A „Pro memoria” itt véget ér, úgy tűnik, mintha az utolsó lapot elfelejtették volna szkennelni. Az iratok a Pos. 100-ban általában kézzel, ceruzával vannak sorszámozva, erről a dokumentumról viszont „lemaradtak” a lapszámok. Az eredeti francia szöveg 2. lapja még megkapta a 112. számot, ezt tévedésből az 1. lap elé tették, ami viszont már nem kapott kézzel írott sorszámot, a 3. lap megkapta a 113. számot, az eredeti 4. lapja megint nem kapott sorszámot. A lap aljára ceruzával odaírták: „Ungheria”.

²⁹ A lap tetején kézzel ceruzával írva: „Dalla Nunziature di Budapest (per l'Archivio) cfr. N. 6457/45 Ungheria 124”. A lap alján géppel írva a címzett: „Au ministère Royal Hongrois des Affaires Étrangères Budapest”, alatta ceruzával: „6452/45”.

³⁰ Ezt a szót utólag gépelték a sor fölé, és kézzel, korrektúrajellel iktatták ide.

gyermeket is el akarna pusztítani. A semleges országok képviselői bíznak abban, hogy a Királyi Kormány teljesíti a kérésüket, és lehetővé teszi, hogy valamennyi gyermek (édesanyjukkal együtt, ha csecsemőkről van szó) a gettón kívüli menházakban maradhatna, amelyeket a diplomáciai képviseletek szerveztek, vagy a védelmük alá helyeztek, vagy a Nemzetközi Vöröskereszt különböző intézményeiben nyerhetnének elhelyezést. Ennek az akciónak, amelynek kizárólag humanitárius célja van, a végrehajtása során, ügyelni fognak arra, hogy olyan gondozó személyzetet válogassanak össze, akik politikai szempontból makulátlanok, és képesek a gyermekek számára megfelelő hazafias nevelést biztosítani.

(L. S.) + ANGELO ROTTA, Arch. apostoli nuncius

(L. S.) CARL IVAN DANIELSSON svéd követ

(L. S.) HARALD FELLER svájci ügyvivő

(L. S.) JORGE PERLASCA spanyol ügyvivő

(L. S.) Comte de PONGRAC portugál ügyvivő

Géppel írott, francia nyelvű jegyzékmásolat, aláírások nélkül.

AA. EE. SS. P. V. Pos. 100. ff. 122–122v.

A Magyar (nyilas) Külügyminisztérium iratanyagában nincs nyoma annak, hogy ezt a jegyzéket sikerült volna a jegyzék dátumakor már hetekkel korábban a nyugati határszélre költözött illetékeseknek átnyújtani.

Szirtes János: Nem vagyok egyedül 11